

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.3.5>**Єлизавета КОЗИРЬ**

аспірантка кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, elizaveta28111998@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6741-7148

КОНЦЕПТ «КРАСА» В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Дослідження присвячене проблемі порівняльного аналізу суб'єктивно-оцінних, асоціативних смислів в українській та англійській мовах, об'єднаних концептом «краса».

Робота спрямована на опис мовних засобів позначення краси людей та навколишнього світу з погляду інтенції того, хто говорить з урахуванням суб'єктивно-оцінних та асоціативних конотацій, що виникають під час продуктивної мовної діяльності. У дослідженні виявляємо та проаналізовано прототипи, когнітивні метафори, стереотипні уявлення та зразки краси, важливі для сприйняття та правильної інтерпретації інформації, що надходить слухачами, тобто для рецептивної мовної діяльності.

Актуальність дослідження пояснюється недостатньою розробленістю у порівняльному аспекті української та англійської мов таких напрямів: не систематизовано суб'єктивно-оціночні та асоціативні смисли концепту «краса»; не описані зразки та когнітивні метафори краси; не досліджено співвідношення понять «красивий» та «модний»; не систематизовано способи вираження краси наявними мовними засобами з погляду продуктивної мовної діяльності; не описані лакуни в зіставлюваних мовах щодо концепту «краса»; не показано динаміку розвитку концепту «краса» в українській та англійській мовах у порівняльному аспекті, хоча потреба в таких показниках постає у перекладацькій та літературній практиці.

Об'єкт цього порівняльного дослідження є оцінний-естетичний концепт «краса», представлений в українській та англійській мовах лексичними та фразеологічними одиницями.

Предмет дослідження становлять універсальні та специфічні характеристики мовних засобів, що реалізують значення краси в мові, а також їх складники, що містять суб'єктивно-оцінні, асоціативні та стереотипні уявлення.

Гіпотеза цього дослідження зводиться до того, що зміст концепту «краса» об'ємний за однойменну поверхневу сутність, тому що в мові цей концепт об'єктивується в значній кількості мовних засобів, а у свідомості носіїв мови він представлений низкою прототипів і стереотипних уявлень, і охоплює особливу систему асоціативних та суб'єктивно-оцінних смислів.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити суб'єктивно-оцінні змісти, стереотипні, еталонні та асоціативні уявлення, що впливають на породження та сприйняття мови в українській та англійській мовах, а також описати відповідні їм мовні засоби, та зіставити когнітивні метафори.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше зроблено спробу виявлення та системного опису суб'єктивно-оцінних та асоціативних смислів, стереотипних уявлень, когнітивних метафор та еталонів краси у мовній свідомості українців та англійців. Під час дослідження показано відмінність концептів «краса» в українській та англійській мовах, що полягає в несиметричності та нерівномірності співвідношення мовних форм та їх змістового змісту.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, переклад, реклама, текст.

Yelyzaveta Kozyr. THE CONCEPT OF «BEAUTY» IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The study is devoted to the problem of comparative analysis of subjective-evaluative, associative meanings in the Ukrainian and English languages, united by the concept of «beauty».

The work is aimed at describing the linguistic means of denoting the beauty of people and the surrounding world from the point of view of the speaker's intentions, taking into account the subjective-evaluative and associative connotations that arise during productive language activity. In the study, we identify and analyze prototypes, cognitive metaphors, stereotypical representations, and models of beauty, which are important for the perception and correct interpretation of information received by listeners, that is, for receptive language activity.

The relevance of the research is explained by insufficient development in the comparative aspect of the Ukrainian and English languages in the following areas: the subjective-evaluative and associative meanings of the concept «beauty» have not been systematized; undescribed examples and cognitive metaphors of beauty; the relationship between the concepts of «beautiful» and «fashionable» has not been investigated; ways of expressing beauty with available language means are not systematized from the point of view of productive language activity; lacunae in the compared languages regarding the concept of «beauty» are not described; the dynamics of the development of the concept of «beauty» in the Ukrainian and English languages in a comparative aspect are not shown, although the need for such indicators appears in translation and literary practice.

The object of this comparative study is the evaluative and aesthetic concept «beauty», represented in Ukrainian and English by lexical and phraseological units.

The subject of research is the universal and specific characteristics of linguistic means that realize the meaning of beauty in language, as well as their components containing subjectively evaluative, associative and stereotypical representations.

The hypothesis of this study boils down to the fact that the content of the concept «beauty» is more voluminous than the superficial linguistic entity of the same name, because in language this concept is objectified in a significant

number of linguistic means, and in the minds of native speakers it is represented by a number of prototypes and stereotyped ideas, and includes a special system of associative and subjective-evaluative meanings.

The purpose of the study is to identify subjectively evaluative contents, stereotypical, reference and associative ideas that influence the generation and perception of language in Ukrainian and English, as well as to describe the corresponding linguistic means and to compare cognitive metaphors.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time an attempt was made to identify and systematically describe subjective-evaluative and associative meanings, stereotypical ideas, cognitive metaphors and standards of beauty in the linguistic consciousness of Ukrainians and Englishmen. During the study, the difference between the concepts of «beauty» in the Ukrainian and English languages is shown, which consists in the asymmetry and unevenness of the ratio of linguistic forms and their content.

Key words: concept, cognitive linguistics, translation, advertising, text.

Виклад основного матеріалу. Концепти, а з ними і концептосфера, постійно розвиваються, певні ознаки, втрачаючи певні ознаки та набуваючи чи видозмінюючи інші. Тобто концепт можна визначити як дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, володіє відносно впорядкованою внутрішньою структурою, є наслідками пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості й суспільства і містить комплексну інформацію про відображений предмет чи явище, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та її ставлення до цього предмета чи явища.

Щодо моделі структури концепту, то концепт має нежорстку структуру, що співвідноситься з польовою моделлю, розробленою мовознавцями на матеріалі мовних засобів [1]. Іншими словами, ознаки концепту розподіляються на ядро, ближню, дальню та крайню периферію. Когнітивні ознаки, що формують цю модель, можуть бути за рівнем абстраговані, за рівнем узагальнення більш менш конкретними, а за змістом – образними, інформаційними та інтерпретаційними.

Концепти постійно взаємодіють у свідомості людини один з одним. З огляду на це, вивчивши зміст семантики мовних знаків за всім номінативним полем концепту, дослідник отримує знання про велику кількість ознак концепту. Завдяки цьому можна краще зрозуміти процеси семантичних змін у системі мови [2].

У цьому дослідженні плануємо розглядати концепт на лексичному рівні, на якому уможливилось вивчення семантики слів, що входять до лексико-семантичних полів, які утворюють синонімічні ряди досліджуваного концепту «краса». Для з'ясування лексичної репрезентації концепту «краса» в англійській та українській мовах ми звернулися до порівняльного аналізу семантичних полів лексичних одиниць, які є базовими, основними в репрезентації аналізованого концепту. Аналіз лексико-семантичних полів дає змогу з'ясувати частотність у вживанні лексем, що виражають концепт, з одного боку, а з іншого, структура поля дає змогу уточнити межі та розташування слів, що

репрезентують поняття краси в англійській та українській мовах.

Зіставивши семантичні поля споріднених слів базових лексем концепту краси «beauty» в англійській мові та «красивий» в українській мові, ми відзначаємо однакову можливість вираження таких понять за допомогою базових лексем: краса як «явище», краса як «процес», краса як «якість предмета, особи або дії» [3].

Методом компонентного аналізу словникових дефініцій було виокремлено такі лексичні одиниці англійської мови, пов'язані з аналізованим концептом:

1) краса як явище: *beauty, loveliness, handsomeness, good looks, pulchritude, attractiveness, splendor, resplendence, magnificence, radiance, belle, goddess, Venus, beau, doll, stunner, attraction, advantage, feature, good thing, excellence, benefit, grace, boon, charm, dollishness, beau monde.*

2) краса як якість: *beautiful, pretty, handsome, good-looking, fine-looking, lovely, gorgeous, attractive, exquisite, ravishing, comely, fair, bonny, seemly, beauteous, radiant, pulchritudinous, resplendent; pleasing, enjoyable, captivating, alluring, very good, excellent, first-rate, superb, wonderful, fine, splendid, admirable, great, stupendous, commendable, estimable, worthy, doll-like. nice, sweet, marvelous;*

3) краса як процес: *to beautify, to enhance, to embellish, to adorn, to ornament, to glamorise, to improve, to grace, to dress up, to smarten up, to do up; to enhance, to elaborate, to exaggerate, to decorate, to adorn, to garnish, to gild, to colour, to embroider, to fancy up, to set off* [9].

Українські словники містять такий лексичний матеріал, пов'язаний із концептом «краса»:

1) краса як якість: *красивий, прекрасний, привабливий, розпрекрасний, гарний, цікавий, червонуватий, баскою, придатний, привабливий, червоний, гарненький, чарівний, привабливий, звабливий, чаруючий спокусливий, пікантний, апетитний, заманливий, звабливий, пікантний, магнетичний, симпатичний, дивовижний, приємний, милий, такий, що викликає прихильність до себе, славний,*

миленький, миловидний, гарненький, обдарований красою, вбраний красою, ввічливий почуттю витонченого;

2) краса як явище: краса, приємна зовнішність, цікава зовнішність, мальовничість, красивість, красуня, красень, красунчик, краса, зачаровувашка, душка, милашка, симпатяга;

3) краса як процес: красуватися, захоплювати, пестити погляд; бути гарним, непоганим, прекрасним собою; справляти враження, подобатися, бути до душі (до вподоби, до серця, до смаку), милувати око, пестити око, вселяти симпатію до себе, викликати симпатію до себе, викликати прихильність до себе, зачаровувати, зачаровувати, зачаровувати, зачаровувати, зачаровувати, зачаровувати, зачаровувати, зачаровувати, обворожувати, зачаровувати, обворожувати, зачаровувати, полонити, зваблювати, спокушати, приводити до захоплення (захоплення) [6].

В обох мовах лексико-семантичне поле краси як «явища» репрезентоване однаковою мірою мікрополем «зовнішньої краси людини», а конкретніше жінки, пов'язане із семантичним полем дій, що ведуть до створення фізичної краси [4].

Після розгляду словникового матеріалу та компонентного аналізу вищевказаних одиниць було зроблено такі спостереження – лексичні одиниці, пов'язані з концептом «краса», обов'язково містять одну з таких смислових ознак:

1) позначення оцінки зовнішніх даних когось-небудь або чого-небудь (вияву тієї чи тієї думки, ставлення);

2) набір зовнішніх (і внутрішніх) характеристик людини, що вможливають до неї те чи те ставлення;

3) наділення, привласнення будь-кому або будь-чому певних характеристик, що спричиняють до нього те чи те ставлення;

4) вплив на когось-небудь, що-небудь (з метою викликати те чи те ставлення).

Наприклад, дієслово *to beautify*, яке «The Merriam-Webster Dictionary» визначає як «to make or to become beautiful», містить третю ознаку, так само як дієслова: *to enhance* (to increase the value, attractiveness), *to embellish* (to beautify by or as if by ornamentation), *to adorn*; іменники: *attraction*, *pulchritude*, *charm*, *grace*; прикметники: *admirable*, *attractive*. Друга ознака міститься у значенні слова красуня (вродлива дівчина, жінка), *belle* (жінка або дівчина, якою дуже захоплюються через її красу та чарівність), *stunner* (людина або річ вражаючої досконалості, краси) [8]. Прикладами лексичних одиниць, що містять першу ознаку, є дієслова: *бути до душі*, *до*

вподобати до серця; *тішити око*, *бути гарним*, *непоганим*; прикметники: *first-rate* (excellent; superb), *stupendous* (causing amazement; astounding; marvelous), *good-looking* (having a pleasingly attractive appearance), *enchanting*; *fascinating*; привертає увагу; симпатичний, миловидний, чарівний; привертає увагу; миловидний, миловидний, чарівний. Низка одиниць містить останню четверту ознаку. Обов'язковим компонентом усіх чотирьох вищевказаних ознак, характерних для лексичних одиниць, пов'язаних із концептом «краса», є наявність зовнішніх характеристик і наявність ставлення, тобто наявність певної думки про будь-кого або про будь-що внаслідок певних якісних характеристик. Зовнішні характеристики можуть різнитися, бути якісно різними: *gorgeous* (*gorgeous or sumptuous in appearance*); *homely* (lacking in physical attractiveness) [6].

Думка може мати як позитивний (приводити в захват; *seemly* – of pleasing appearance), так і негативний характер: образити око своїм виглядом; *to disfigure* – to mar the appearance or beauty of. Інакше кажучи, лексичні одиниці, що виражають концепт «краса» в англійській та українській мовах, неодмінно містять оцінковий компонент, що узгоджується з визначенням краси як естетичної оцінки та шаблону схвалення або несхвалення [9].

Етнокультурна специфіка естетичної оцінки в українській лінгвокультурі, за даними аналізу лексичної семантики, полягає у протиставленні краси зовнішньої та внутрішньої. Ця опозиція відповідає відомій тезі про те, що для української ментальності пріоритетним є визнання духовних цінностей. Протиставлення зовнішньої та внутрішньої краси зводиться здебільшого до контрасту тілесно-матеріальної та духовної дійсності. У низці слів зовнішньої позитивної естетичної оцінки більша частина одиниць характеризує об'єкт комплексно, виокремлюючи не лише естетичну ознаку, а й ознаки віку, здоров'я, якості виготовлення, дорожнечі, відповідності моральним нормам [5]. Важливою відмінністю української лінгвокультури є наголошування на зачаруванні чудесної сутності краси. Прекрасне не вибирається, а що представлено в людині як дар. Можна сказати, що українське світовідчуття бінарне: протиставляється тутешнє, зовнішнє, земнє і нетутешнє, внутрішнє, небеснє. Відповідно справжньою красою визнається краса внутрішня. Тому й найсуттєвішим протиставленням ознак концепту «краса» в українській мовній свідомості є контраст між красивим і прекрасним, чого немає в англійській мові. Англійське ж світовідчуття відрізняється від

українського. Для англійців зовнішнє і внутрішнє нерозривно пов'язані, вони акцентують увагу на зовнішньому, вважаючи, що воно повинно корелювати з внутрішнім змістом, хоча визнають, що зовнішність може бути оманливою. Ще одна суттєва відмінність між порівнюваними культурами стосується активності суб'єкта естетичної оцінки. В англійській лінгвокультурі суб'єкт узагалі активніший. Щодо оцінки краси тут підкреслюється ідея вибору як дії суб'єкта. В українській лінгвокультурі, зорієнтованій не стільки на діяча, скільки на споглядача, акцентується надприродна сила краси, суб'єкт виявляється більш пасивним, залежним від обставин і долі.

Щодо диференційних ознак, то їх важко пояснити з позицій культурних доміант поведінки. Велику кількість народно-поетичних синонімів, що позначають концепт «краса» в українській мові, та відсутність

таких одиниць в англійській мові можна пояснити відомими характеристиками англійської та української синоніміки відповідно: для англійської мови характернішою є ідеографічна синоніміка, для української – оціночно-стилістична.

Отже, проаналізувавши та порівнявши концепт «краса» в українській та англійській мовах, висловлюємо щодо світорозуміння різних народів. Загальні ознаки концептів «краса» та «beauty» збігаються, а ось диференціальні ознаки виявляють як збіги, так і відмінності. Це свідчить про різне ставлення та сприйняття дійсності носіями української та англійської мов. Перспективу подальших студій вбачаємо у вивченні різноманітного відношення і сприйняття дійсності носіями української та англійської мов а також розглядати концепт на різних рівнях культури, пізнання та комунікації.

Література:

1. Анурина І. «Філософське, психологічне, естетичне, етичне та лінгвокультурологічне підґрунтя відображення концепту «краса» в британській, німецькій, українській лінгвокультурних спільнотах». *Теоретична і дидактична філологія*, Вип. 20 (2015): 108–18.
2. Жаботинська С. А. Моделі репрезентації знань у контексті різних шкіл когнітивної лінгвістики: інтегративний підхід / С. О. Жаботинська. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. No 848. 2009. С. 3–10.
3. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Харків : Майдан, 1998. Том 6. С. 129–144.
4. Полюжин М. М. Сучасні напрями і підходи до вивчення комунікативних актів дискурсу. *Іноземна філологія*. 2004. Вип. 113. С. 163–171.
5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
6. Сокаль Г. І. «Вербалізація концепту «краса людини» в текстах англійської художньої літератури». *Нова філологія*, no. 56 (2013): 75–78.
7. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
8. Dijk T. A. van Discourse and manipulation / T. A. van Dijk. *Discourse and society*. 2006. Vol. 7. No 2. P. 359–383.
9. Etymological dictionary. URL: http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=beauty
10. Oxford Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/beauty>